

KIHELKONDADE KAART: KENA, KASULIK JA KÜSIMÄRKIDEGA

Eesti kihelkonnad. Kihelkondade kaart. Parishes of Estonia. Toimeta- ja Leida Lepik. [Tartu:] AS Regio, 2009. 100 x 69 cm.

Vanade aegade, vanade nimede ja muude vanade asjade uurijail ja muidu huvi tundjail on ikka olnud vaja vaadata, kust vanasti siis õige tähtsate kihelkondade piirid õieti läksid. Või millise kihelkonnakiriku perekirjadest hakata otsima oma juuri, neidsamu, mille põlumuld oli näiteks kuskil vanavanaisa Uus-Perakülas asunud Metsa talus. Murrete ja murrakute uuesti au sisse minek pole ammugi ka ainult filoloogide asi. Tänuväärt teavet annab kihelkonnapiiridega kaart Eesti asustuslooj ja liikumisteede ajaloolise evolutsiooni uurijaile.

Paraku polnud minu teada vähemalt viimasel seitsmekümnel aastal trükitud ühtki kaarti, kust Eesti kihelkondade piire näha saaks. Mõnes rahvaluulet või murdeid ja murrakuid käsitlevas raamatus leidub pisitilluke skeemike, kuhu nimedki hästi ära ei mahu; „Eesti rahvalaulude” neljas köites (1969–

1974) ja „Eesti vanasõnade” kuues raamatus (1980–1986) pole sedagi. Pole ei ENE-s ega EE-s, ENE kaardiköites (1989) ega „Suures maailma atlas” (2005), leheküljesuurust skeemi olen tähele pannud vaid ENE väljaandes „Nõukogude Eesti” (Tallinn: Valgus, 1975, lk 60), võib-olla on seda küll korratud mujalgi. Kui Vene ajal ehk hoiduti kihelkondade kui kirikuga seotud üksuste mainimisest, siis hiljem kadus seegi ettekääne. Üsna hiljuti tuli üks üldisemat ülevaadet andev, ilusasti värviline netiskeem, mis arvutis tuleb küll enne vaatamist õigetpidi pöörata (vt http://www.eki.ee/knn/knpr28_l1.jpg). Päris täpne kaart sai kättesaadavaks halduspiiride kaardiserveri abil (vt <http://www.eha.ee/kupits>). Kuni 1917. aastani olnud kihelkonnapiirid on sellele Ajalooarhiivi 2004. aasta andmeil peale kantud just nii täpselt, kui seda olemasolev vana kaardimaterjal üldse võimaldas.

Nüüd on see nii vajalik trükitud kaart niisiis ilmunud. Suur, selgete piiridega ja hästi märgatavate kihelkonnanimedega. Paljude kohanimedega ja

teedega. Lisaks on kaardi tagaküljel täielik nimeindeks ning lühiinfo iga kihelkonna ajaloo ja murdekuuluvuse kohta, isegi viited olulisemale kirjandusele. Suure hulga asjatundjate koostöös tehtud, Leida Lepiku üldtoimetatud ja tuntud kaardikirjastaja AS Regio väljaantuna. Au ja kiitus tegijatele!

Kaardil leidub isegi sellist kummalist teavet, mida mujalt naljalt saada ei ole: märgitud on teeäärsete, kihelkonnanimedega siltide asukohad. Vaja on seda läinud küll vist ainult siltide var-
da otsas maasse lööjatel. Huvitav ikkagi teada, et Emmaste poolt Käina kihelkonda minnes on tähis oma neli kilomeetrit enne piiri, mõnes teises paigas kilomeetri kaugusel, raud- ja veeteedel aga puudub.

Kellele see kaart määratud on? Eelkõige vist ikka vanade asjade vastu huvi tundjatele. Nendel on aga põhjust pisut nurisedagi. Mida öieti tähendab kaardi juures toodud mäрге, et sellel on „20. saj alguse kihelkonnad“? Paluks natuke täpsemalt! Alles mõningane uurimistöö tagaküljeteksti kallal näitab, et see algus pidi olema pärast 1911. ja enne 1920. aastat. Kasulik oleks näha, kus olid tolle perioodi algul kubermangude ja maakondade ehk kreiside piirid. Kujutatud on hoopiski Eesti–Läti piir, nagu see vist alles 1923. aasta lõpus päriselt paika pandi. Kui selle asemel oleks kaardil näiteks kunagise Pernau ja Wolmari kreisi piirjoon, siis saaksime ka teada, kust läksid mulluse sajandi päris alguses Saarde või Halliste kihelkonna lõunapiir. Näidata tulnuks ka Salatsi, Ruhja ja Luke kihelkonna kogu ulatust – nüüd on kaardil ainult nende praeguses Eestis asunud osa.

Praegu tekib paraku terve hulk küsimusi. Kas nende kolme kihelkonna eestlased käisid kaugel läti koguduste kirikutes läti keeles jumalasõna kuulamas? Millal laienes Salatsi kihelkond praeguse Eesti alale, kus halduspiiride

kaardiserveri (<http://www.eha.ee/kupits>) andmeil 1917. aastani veel Häädemeeste kihelkond oli? Kui kihelkondadevahelised piirid olid halduspiiride kaardiserveri kaardi järgi otsustades selgejoonelised, miks on need trükitud kaardil kõikjal nii umbes kilomeetri laiused ja kohati mujale nihkunud? Kas need olid kuskil ametlikul moel (kas konsistooriumides või siis kogudustevaheliste lepetega) kirja pandud, tavaõiguslikult kujundatud või hoopis lödvad? Kas sünnid-abelud-surmad pandi kihelkonna kirikukirjadesse ka siis, kui inimene hoopis teises kreisis elas (nagu see oli näiteks Saarde kihelkonna Kolbergi küla taludes, mis kuulusid Ruhja Idweni mõisa alla)? Kas mõnel pool käisid inimesed abikirikutes, millest ühtki pole kaardile jõudnud? Vähemalt mõnele neist küsimustest saanuks vastata ka kaardi juurde pisut rohkem teksti lisades. Tõsi küll, üht-teist üldisemat saab kihelkonnanduse kohta teada internetist Eesti mõisaportaalist (<http://www.mois.ee/kihel/kihel.shtml>).

Paar kriipsukest puudub ka Eesti põhjapiiri ligiduses. Selle tõttu pole selge, mis kihelkondadesse kuulusid Sala, Uhtju, ka Vaindloo, Naissaare ja Pakri saarte elanikud. Või olid Pakri rootslased hoopis isemoodi kirikukirjas?

Küsitavaks jääb kasutatud kummaline kaardimõõt 1:410 000. Vaatasin oma vanaisa talu samast, 1911. aastast pärit plaani – see oli mõõtkavas 61 ja 19/21 sülga ühes inglise tollis. Otsustav võis mõlema kaardi või plaani tegemisel-trükkimisel olla kasutatava paberilehe etteantud suurus. Tolle vana aja parimad Eestit kujutavad nn vers-tased kaardid olid mõõdus 1:42 000, üks verst ühes tollis. Meetri laiusele kihelkondade kaardile oleks just ära mahtunud Eesti kümneverstane kaart (1:420 000). Sinna oleks siis saanud mahutada ka mõningad ülal nurisemisi märgitud puudujäägid.

Praegune igati kena kaart on niisugusel paberil ja nii palju kordi kokku volditud, et murdenurgad juba käesoleva poolnurina kirjutamise ajal mulgesteks kärisema hakkasid. Eks lootkem siis, et tuleb ka uus trükk ja siin viidatud täiendavaid jooni saab ka lisada. Võib-olla mahuvad sinna tollased või isegi praegused vallapiirid, et võrrelda erinevaid regionaalpoliitilisi lahendusi, vanasti ja praegusajal. Ajakirjanduses on korduvalt räägitud sellest, et valla maksimaalseks suuruseks võiks olla endise kihelkonna oma. Kui kaarti

trükkides ka selle ihalejatele mõeldi, siis on see paraku üks tühi kõminmõtlemine olnud. Praegune valdade arv ei tulene Eesti mõistliku suurusega pindalaühikuteks jagunemise ajaloo uurimisest. Pigem ikka vajadusest parteiliselt õigesti hääletavate vallaesindajate järele presidendi valimisel, vallajuhtide ja -ametnike palgaoludest ja sellest, mitmes omavalitsusüksuses suudab/ei suuda KaPo võimalikul korruptsiooni-ohul silma peal hoida.

ERAST PARMASTO